CARMEN VLAD

SENSUL POETIC: ÎNTRE EVANESCENȚĂ ȘI PREGNANȚĂ

Într-una din versiunile sale moderne, teoria textului își asumă sensul în calitate de conținut semantic specific[1]. Prin caracterul său în același timp reticular, inferențial, sinergic și volumic[2], prin natura sa comunicativă, cognitivă și intențională, s e n s u l este fluxul devenirii continue a aceluiași conținut ce se dezvoltă și curge între cele două „margini" ale limbajului imaginate de Roland Barthes[3]: „o margine înțeleaptă, conformă, plagiară", copia limbii în starea ei canonică, și cealaltă „mobilă, vidă (aptă să ia orice contururi)".

Textul poetic modern privilegiază această „margine subversivă", în umbra căreia deconstruiește limba spre a o face să i se supună: în locul regulilor gramaticale, stabile și ferme, în locul postulatelor de sens care reglementează compatibilitățile dintre semnificațiile cuvintelor asociate în expresii dezvoltate, discursul poetic recurge la alcătuirea paradoxurilor, a contradictoriului, printr-o logică a imposibilului, a „derivei".

Evocându-l din nou pe Barthes, voi spune că ne găsim într-una din acele zile când simțim nevoia urgentă să „deșurubăm puțin teoria", să zdruncinăm cu o întrebare propriul nostru discurs, spre a redobândi (sau, poate, a spulbera?!) plăcerea intelectuală oferită nu numai de jocul în sine al interogațiilor, ci și de spectacolul răspunsurilor probabile, ieșite în arenă. Spațiul sondat aici va fi cel „ocupat" de două dintre conceptele de bază ale teoriei textului, coeziune și coerență. Asimilați sinonimic adeseori (de către nespecialiști, dar și de unii dintre specialiștii din domeniul analizei discursului), termenii de coeziune și coerență au obținut treptat un conținut specific, sfere semantice disociate.

---

[1] Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar,* în „Romanistisches Jahrbuch", VII, 1955-1956, p. 29-54; idem, *Lingvistica: starea ei actuală,* în „Revistă de lingvistică și știință literară" (Chișinău), 1993, nr. 1 , p. 61-67 (studiu publicat prima dată în 1973, în limba germană); idem, *Prelegeri și conferințe,* Iași, 1994.

[2] Cf. Carmen Vlad, *Sensul, dimensiune esențială a textului,* Cluj-Napoca, Dacia, 1994, p. 39-49.

[3] Cf. *Plăcerea textului.* Traducere de Marian Papahagi. Postfață de Ion Pop, Cluj-Napoca, Echinox, 1994, p. 12.

DACOROMANIA serie nouă, I, 1994-1995, Cluj-Napoca, p. 385-391

Coeziunea, ca proprietate a textului, derivă din capacitatea elementelor verbale explicite (co-prezente în produsul textual) de a realiza legături intratextuale de sens de tip interenunțial, prin aplicarea unor reguli gramaticale[4]. Această proprietate este, așa cum a remarcat majoritatea specialiștilor, de natură sintactico-semantică, asigurând continuitatea sau progresia sensului prin acțiunea „centripetă" a diverselor forme de realizare, susținute de mijloacele verbale (lingvistice) de relaționare. De aceea, coeziunea plasează interpretarea sensului textual la nivelul *literalului*, al *cotextualului*, al *explicitului*.

Coerența, în schimb, ține de domeniul *implicitului*, al *contextualului*, al *legăturilor indirecte de sens*.

La baza acestei proprietăți stau relații determinate de natura comunicativă (pragmatică) și cognitivă a limbajului, de latura intențională în producerea/actualizarea sensului discursiv.

Voi menționa aici un aspect pe care îl consider deosebit de relevant, trecut însă adesea sub tăcere sau pur și simplu ignorat de numeroși cercetători. Este vorba de caracterul general al coerenței.

Așa cum rezultă din interpretarea teoretică dată fenomenului de Eugenio Coseriu[5], *coerența* sau *congruența* – termen preferat de savantul român de la Tübingen – este o manifestare a lui „a ști să vorbești în general", adică a competenței elocuționale în care se reflectă normele limbajului în general, aceleași pentru activitatea de vorbire din orice limbă. Caracterul general al normelor de *coerență/congruență* este dat de faptul că ele vizează conformitatea fie cu principiile generale ale gândirii, fie cu o anumită cunoaștere a lucrurilor[6].

Ca formă verbală plenară, în care limba istorică și vorbirea în general se materializează pentru a fi depășite prin actul verbal particular, textul preia însușirile celorlalte două sfere (nivele) menționate. De aceea, un text este considerat coerent, oricare ar fi limba folosită, dacă satisface condiția de a respecta normele gândirii în general și pe acelea determinate de cunoașterea lumii.

Dar, fiindcă trebuie să admitem împreună cu Coseriu că *textul* este și expresia cea mai directă a a limbajului ca activitate „liberă și intențională", el ne poate obliga să acceptăm încălcarea unor norme de coerență în anumite împrejurări, dictate de intenția – declarată sau nu – a vorbitorului și de tipul de situație în care se produce/interpretează discursul. Tocmai *adecvarea* la situație este aceea care poate suspenda incoerența/incongruența în trei *tipuri* de

---

4 Cf. Carmen Vlad, *op. cit.*, p. 70-89.

5 Cf. *Interdisciplinarità e linguaggio*, în vol. *L' accostamento interdisciplinare allo studio del linguaggio*, Milano, Franco Angeli, 1980, p. 50-53; idem, *Prelegeri și conferințe*, p. 27-47.

6 Cf. E. Coseriu, *Prelegeri și conferințe*, p. 44.

împrejurări: în limbajul *metaforic*, în cel *metalingvistic* (în discursul raportat) și în cel *extravagant* (când incongruența este suspendată în virtutea unei intenții ludice evidente[7]).

Pentru a-mi pregăti terenul necesar abordării unui text poetic anume, voi reorienta discuția, deplasând-o din sfera teoriei spre cea fenomenală și instrumentală, deci de la *text* în calitate de categorie (nivel) a(l) limbajului, la *textul-ocurență*, realitate verbală empirică, particulară și experiențială.

Dintr-un asemenea unghi, *coerența* este o *proprietate semantico-pragmatică* fundamentală, cu funcții textuale decisive. Ea se realizează prin efectuarea operațiilor inferențiale, ori de câte ori înțelegerea/interpretarea unui text depinde de stabilirea unor *legături indirecte de sens* între un semn verbal (sau o secvență verbală) ocurent(ă) și unul ori mai multe „obiecte" de orice natură (fizică, conceptuală, reală, fictivă, textuală etc.) *din afara limbajului verbal manifest.*

Prin urmare, pentru ca legătura indirectă să se actualizeze, intră în joc *operațiile inferențiale* sau construcția *ipotezelor interpretative* sub forma unor *propoziții* referitoare fie la anturajul cotextual, fie la situația enunțiativă imediată, fie la previziuni, la cunoștințe științifice, credințe religioase, amintiri, prejudecăți culturale etc.[8] Un asemenea calcul interpretativ devine necesar în condițiile manifestării oricărei forme de incompletitudine sau de ambiguitate în produsul verbal textual, pentru a face posibilă *reconstituirea conținutului implicit*, neexprimat verbal, dar verbalizabil. Deși „direcția" conexiunii este, inițial, una „centrifugă", dinspre segmentul discursiv spre extratextual prin recursul la cele mai variate contexte, coerența are un coeficient unificator pronunțat și însemnate *efecte de globalizare a sensului*, tocmai prin capacitatea operațiilor inferențiale, specifice ei, de a permite umplerea conținutului neexhibat în planul manifest al textului, dar necesar procesului de actualizare a sensului.

Deși *coeziunea*, grație mijloacelor sale gramaticale (verbele), îndeplinește adesea rolul de suport al *coerenței*, aceasta din urmă este din punct de vedere *textual* o proprietate mai puternică, pentru că ea poate articula sensul independent de prezența celei dintâi. Există, așa cum se știe și cum s-a mai spus, *texte* acceptate *ca atare*, chiar dacă produsele verbale respective sunt ori sărace, ori total lipsite de legături coezive transfrastice, cu condiția ca, în asemenea cazuri, să fie posibilă sau permisă actualizarea sensului prin relații de felul celor subsumabile *coerenței*.

Proprietățile discursive conceptualizate prin termenii de coeziune și coerență

---

[7] *Ibidem*, p. 45-47.

[8] Cf. Dan Sperber & Deirda Wilson, *La pertinence. Communication et cognition*, Paris, Minuit, 1989, p. 32.

dobândesc în textul poetic forme de manifestare surprinzătoare ce creează *aparența* unei funcționări aberante, contradictorii.

Astfel, între caracteristicile *discursului poetic modern* a fost relevat și fenomenul *reducerii drastice a mijloaelor coezive* cu rol intrafrazal și interfrazal, deopotrivă. Această încălcare a sintaxei canonice deschide posibilități aleatorii de combinare a elementelor/segmentelor în rețeaua gramaticală a textului prin discoeziuni intenționate, cu efecte ambiguizante în plan semantic. Dar prețul conexiunilor gramaticale vagi, incerte este, pentru receptorul-cititorul de poezie, creșterea exponențială a efortului interpretativ, printr-un *travaliu inferențial compensator.*

Pentru a ilustra acest gen de strategie textual-poetică am ales o poezie a lui Dorin Tudoran, publicată în volumul *O zi în natură* (Editura Cartea Românească, 1977):

SEMNE

1. Deasupra – cetină verde,
2. În dreapta – ochiul de rouă,
3. La stânga – umbra în două
4. Tăiată – parcă te-aș pierde.

5. Deasupra – pasăre albă,
6. În față – roșu nisip,
7. În urmă – tainică salbă;
8. Port lacrimi de gheață pe chip.

Aici, discoeziunea se încarcă cu o valoare semantică *dublă:* pe de-o parte, de resort declanșator al unor „plimbări inferențiale" (în termenii cunoscutei metafore din *Lector in fabula* a lui Umberto Eco), pe de altă parte, de *semn iconic și indicial* cu funcție precisă în procesul articulării sensului contextual, prin capacitatea de a dirija spre *semnificațiile poetice,* corporalizate în planul expresiei prin relații de ordin material (grafic/sonor), așa cum voi încerca să argumentez.

Rețeaua gramaticală a acestui text se caracterizează prin câteva particularități.

Cele opt propoziții din care este alcătuit poemul sunt distribuite în două enunțuri *asindetice* (coincidente cu cele două strofe) de câte patru principale *juxtapuse.* Prin urmare, lipsind cu desăvîrșire conectivele intraenunțiale și conectorii interenunțiali, rămâne întreaga libertate de a *interpreta alăturarea* fie ca relație nemarcată gramatical (interpretarea obișnuită), fie ca *semn al rupturii,*

al unei intenționate fracturări a textului la nivelul structurii sale gramaticale.

Dacă efectuăm analiza sintactică în interiorul propozițiilor, observăm că propozițiile 1, 2, 3, 5, 6 și 7 au o structură identică [Adv. + (v) = GN] cu predicatul de fiecare dată suprimat și înlocuit cu același semn grafic: *linia de pauză*. Ea mai apare și în versul al patrulea ca *semn al întreruperii* lanțului gramatical, la limita dintre propoziția 3 și 4, precum și ca element ce marchează *discontinuitatea* fluxului grafic/sonor.

Toate trăsăturile menționate în sintaxa acestui text au aceeași valoare simbolico-poetică: *sugestia rupturii*, deplin convergentă cu semnificațiile ce se vor obține prin deconstruirea semnului la nivelul semantic al textului.

O dată cu examinarea rețelei lexico-semantice și a celei referențiale, pătrundem în sfera coerenței.

Observând lexemele textului, constatăm că seria adverbelor *deasupra, în dreapta, la stânga, în față, în urmă* este dublată de seria substantivelor (cu determinant adjectival sau prepozițional), într-o dispunere simetrică în cele două strofe. Prin funcționarea deictică a adverbelor și prin nearticularea substantivelor din grupurile nominale cu rol caracterizant nu se configurează un spațiu textual determinant, limitat sau particular, ci o *spațialitate ontică*. Este și sensul spre care ne conduce căutarea „perechii" lui *deasupra*, absent în text, dar inferat sub presiunea celorlalte cupluri adverbiale. Recuperat, acest *dedesubt*, nelexicalizat discursiv, devine dimensiunea teluricului în care se situează *ființa* din „parcă te-*aș pierde*" și „*port* lacrimi de gheață pe chip", o ființă cuvântătoare și sentimentală.

Despre *seria substantivelor* care figurează în centrul grupurilor nominale din dreapta adverbelor, voi spune doar că sunt semne ale unui alt „univers" sau ale altei „lumi" decât cea a aparenței, la care trimit prin sensurile denotative. Descifrarea lor ca simboluri, urme sau mărturii este prefigurată de întreaga sferă polisemantică a cuvântului ce dă titlul poeziei, precum și de forma lui de plural nedeterminat, cu sens generic: *Semne*. Dar o asemenea interpretare a numelor nu se poate face, *pentru cazul în speță*, decât prin depășirea limitelor microtextului (= textul poeziei) și prin extinderea lor la scara *macrotextuală* a ciclului din care face parte poezia. Această exigență este reclamată de o constatare simplă, chiar în condițiile parcurgerii superficiale a volumului: cele mai multe dintre lexemele poemului în discuție reapar în paginile cărții. Reluate uneori obsedant, unele se încarcă, cotextual și contextual, cu noi valori simbolice sau metaforice care, eludate, ar sărăci sau ar deforma sensul poetic global.

Unul dintre cuvinte este *pasăre* din versul (abreviat, de acum înainte, v.) notat cu 5. Acest substantiv se regăsește în ciclul *Biografie* în numeroase ocurențe, precum: „pasăre de hârtie" (p. 15), „să fac din pasăre / cârtiță" (p.16); „Faptele mele cele mai curate / se întorc către mine / ca niște *păsări de zăpadă"* (p. 28); *Pasăre albă*, instanță interpelată în poemul cu același titlu (p. 29), din

care transcriem: „Pasăre albă, nici nu te pot recunoaşte / până când, iertătoare, pe umeri nu-mi laşi / oul de Aur, salvat la un Paşte, / neatins de privirea celor mai ageri arcaşi" şi (pasăre albă) „mă ridic la *tine – rană strălucitoare"*; „păsări de fum / întemeiază anotimpuri nemiloase." (p. 37); „Parcă şopteşti ceva, [...] / şi pe lângă urechile mele / trec *păsări de gheaţă"* (p. 45); „Îmi faci un semn / îl privesc – pasăre / cu aripi fosforescente: / peste umerii mei, iubito, / alunecă viitorul nisip al lumii / (p. 47-48); „Aceeaşi distanţă, acelaşi semn – suflet de pasăre bolnavă, toamna se ridică spre cer" (p. 65, vezi şi p. 66).

Aparent cea mai neutră şi totuşi esenţială, sintagma *pasăre albă* îşi asociază, prin legături radiale de sens, celelalte sintagme, împreună cu care articulează o triplă izotopie: I_1 {pasăre de *gheaţă, de hârtie, de fum*}, I_2 {pasăre *de zăpadă – rană strălucitoare,* cu aripi *fosforescente*}, I_3 {pasăre *bolnavă; rană* strălucitoare}. În termeni metalingvistici, dimensiunile simbolice corespunzătoare izopiilor vor fi numite: /fragilitate/, /luminescenţă/ şi, respectiv, /suferinţă/. Dacă primele două par să trimită spre lumea lucrurilor, spre „natură", prin cea din urmă se produce mişcarea sensului spre domeniul fiinţei, al antroposului.

Un alt cuvânt cu rol focalizant în textul *Semne*-lor este umbra (v. 3). Acelaşi efect ambiguizant, amplificat, însă, îl are şi acest cuvânt, pentru că, deşi determinat definit în ocurenţa dată, nu permite inferarea unui singur context acceptabil din punct de vedere referenţial. Dimpotrivă, interpretarea rămâne deschisă mai multor posibilităţi, diferitele ipoteze interpretative găsindu-şi suportul în *macrotext,* aşa cum o arată următoarele pasaje extrase din volum: „Pe cearşaf de scrum / *Umbra* mea o vezi?" (p. 35), „ *Umbra* ta apune" (p. 36), „ *umbra* podului" (p. 38-39), „[...] navighează, ameninţător, *umbrele lucrurilor* – flote de-a pururi pierdute în timp" (p. 58), „ *umbra* lui desenase un râu, / pe maluri mirosul de frate." (p. 59), „Fără oprire este această călătorie. Întinde mâna – vei simţi cât de uşor se supune *umbra"* (p. 68), „Chiar *umbra*-ţi e binecuvântată; / ne destrămăm în voalate cópii" (p. 83); *Ceremoniile umbrei* (titlu de poem din care citez:) „...mişcându-şi fără încetare hotarele – *împărăţia umbrei."* (p. 116); „ *umbrele* uitate", „ *umbre* reci" şi „Şi dacă am afla / ce-a fost, de fapt, cu noi /plecată tu ai fi /sau *umbra* mea de-apoi?" (ultimele trei extrase din poezia *Şi dacă...*, p. 122).

Umbra-*întunecime,* umbra-*formă* întunecată a fiinţei sau a lucrului, umbra-*semn* slab perceptibil, umbra-*sugestie* a morţii, toate reprezintă semnificaţii inferabile, permise (sau impuse?!) de ocurenţa cuvântului din *Semne* şi nuanţate prin ocultare sau elucidate de celelalte cotexte menţionate mai sus.

Pentru lectura coerentă a poemului şi consonantă cu observaţiile de până aici, sintagma „umbra în două tăiată" deţine rolul-cheie: ea aduce la suprafaţa textului motivul său fundamental, *frângerea* sau *scindarea.* Dar din cauza ambiguităţii sensului expresiei „umbra", *obiectul* rupturii rămâne nedeterminat, chiar dacă îl asociem dimensiunii *antropos,* fiindcă interpretarea poate actualiza

liber, fără indicii contextuale, oricare alternativă: umbra *mea* ca alteritate a sinelui („umbra-pereche", p. 99), umbra *ta* (a iubitei sau a altei ființe), evocate textual prin forma pronominală *te*, cu funcție semantică dublă: de interlocutor imaginar și obiect al temerii.

Cu cea de-a doua strofă, coerența poetică pe izotopia „frângere" crește, dacă în cursul lecturii se activează și marca /discontinuitate/ din structura semică a cuvintelor *nisip* (v. 6) și *salbă* (v. 7).

Din probabilă și neliniștitoare, („*parcă* te-*aş* pierde", v. 4), absența prin separare („*umbra* / în două tăiată") devine o certitudine; „*Port* lacrimi de gheață pe chip". Acest ultim vers exprimă, esențializat, starea consecutivă scindării, pierderii umbrei-perechi: acceptarea, cu durere și voluptate, a destinului. Ca simbol al suferinței și al înfrângerii, imaginea unor *podoabe bizare* traversează macrotextul poetic, de la *Semne* („Port lacrimi de gheață pe chip"), la *Pasăre albă* („port salbă / de dinți însângerați – stranii lucori") și la *Scrisoare* („pe tâmplă-mi – obosit altar – / port raza lunii totdeauna frântă").

Drapat în haloul vag, aluziv, al unui *discurs sincopat*, cu o sintaxă ritmic fracturată, motivul central al rupturii dobândește în *Semne* un relief aparte și rezonanțe poetice multiple. Eul poetic nu se salvează prin retragere într-un spațiu interstițial, mediator și protector, ci își asumă, întreagă, ruptura, despărțirea, ca pe o perpetuă sfâșiere tragică între două incertitudini, amenințări sau ratări.

Fără a abuza de mijloace retorice dintre cele mai frapante, cum ar fi, de pildă, construcția oximoronică – rezultat al unei strategii agresive prin care ordinea limbajului și cea a faptelor este deopotrivă corodată prin radicalizare[9] – Dorin Tudoran, autorul ciclurilor *Biografie* și *Levitație întreruptă* ale volumului *O zi în natură*, creează stări și provoacă sentimente de mare tensiune.

În *Semne*, ca în toate poemele sale, sensul prinde contur prin continua glisare a rostitului spre subînțeles și implicit, prin tentaculare, extinse și ascunse raporturi semantice de a căror realizare/actualizare depinde înțelegerea actului poetic particular, propria lui coerență.

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[9] Cf. Marc Bonhomme, *Le Calcul sémantico-pragmatique en rhétorique: le caz de l'oxymoron*, în Christian Rubattel (ed.), *Modèles de discours: recherches actuelles en Suisse romande*, Berne, Peter Lang, 1989, p. 279-302.